

4. Мюнстерберг, Г. Психология и учитель [Текст] / Г.Мюнстерберг. - Москва, 1997. - 320 с.
5. Авдеев, В.В. Психотехнология решения проблемных ситуаций [Текст] / В.В. Авдеев. — Казань, 1987. - 262 с.
6. Абрамова, Г.С. Введение в практическую психологию [Текст] / Г.С. Абрамова. – Екатеринбург, 1999. – 244 с.
7. Короли, М.А. Проектная технология обучения при организации самостоятельной учебной деятельности бакалавров [Текст] / М.А.Короли, А.Д.Бадалова // Наука.Образование.Техника.- Ош: КУУ, 2017.- №3 - 4. - С.45 - 50.

Поступила в редакцию 23.02.2021 г.

УДК 3. 37.378

Былыкова М.М.

преп. Ошского государственного университета, Кыргызская Республика

ЛЕКЦИЯ ОКУУДА СТУДЕНТТЕРДИН ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫН ӨНҮКТҮРҮҮДӨ АКТИВДҮҮ ОКУТУУ ЫКМАЛАРЫН КОЛДОНУУ

Бул макалада изилдөөнүн предмети катары жогорку окуу жайында педагогикалык дисциплиналарды окутуу процесси каралган. Жогорку окуу жайында студенттерге лекция окууда студенттердин чыгармачылыгын өнүктүрүүдө активдүү ыкмаларды колдонууну аныктоо максатында изилдөөлөр жүргүзүлгөн. Лекция өтүүдө бир топ натыйжалуу усулдардын колдонулушу каралган. Ал усулдардын негизинде лекция өтүүдө активдүү окутуу ыкмаларын колдонуунун шарттары аныкталган. Лекцияны уюштуруунун дидактикалык, психологиялык шарттары талдоого алынып, бир топ конкреттүү сунуштар берилген. Лекцияда активдүү окутуунун орду чоң экендиги, студенттердин чыгармачылыгын өркүндөтүүдө активдүү окутуунун таасири көп экендиги да ачыкталган. Алынган жыйынтыктар жогорку окуу жайында педагогикалык дисциплиналарды окутуу процессин жакшыртууга өбөлгө түзөт. Бул макаладагы материалдар жогорку окуу жайлардын окутуучулары үчүн лекциялык сабактарда колдонууга сунушталат.

Негизги сөздөр: лекция; активдүү окутуу; логикалык далил; визуалдык-лекция; семинардык сабак; психологиялык шарт; ой жүгүртүү; адаптация.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ НА ЛЕКЦИЯХ

В статье предметом исследования является процесс преподавания педагогических дисциплин в высших учебных заведениях. Были проведены исследования в целях определения использования активных методов, которые будут развивать творческие способности студентов на лекциях. Рассматривается использование ряда эффективных методов при проведении лекций. На основе этих методов определены условия применения активных методов обучения при проведении лекций. Анализируются дидактические, психологические условия организации лекции и даны ряд конкретных рекомендаций. Также было обнаружено, что активное обучение имеет значительное место при проведении лекций, и что активное обучение оказывает большое влияние на развитие творчества студентов. Полученные результаты будут способствовать улучшению процесса преподавания педагогических дисциплин в вузах. Материалы этой статьи рекомендуется преподавателям вуза для использования на лекционных занятиях.

Ключевые слова: лекция; активное обучение; логическое доказательство; визуальная лекция; семинарские занятия; психологические условия; адаптация; размышление.

LECTURE METHODS OF ACTIVE LEARNING IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS 'CREATIVITY

In the article, you can get an answer to such questions as the place of a lecture in education and on the basis of this concept about the content of a lecture, what can and cannot be talked about. You cannot give all the material in a lecture. In fact, both an inexperienced teacher and a teacher with vast experience can make one methodological mistake: they want to include all their knowledge in the lecture. The teacher, trying to have time to present all the prepared material, lectures quickly. This of course reduces the effectiveness of the lecture. This note provides specific suggestions and discusses the didactic and psychological conditions for organizing the lecture. This article is recommended for university professors for use in lectures.

Key words: *lecture active learning; logical proof; visual lecture; seminars; psychological conditions; adaptation; reflection.*

Жогорку окуу жайында билим берүүдө лекция окутуунун негизги формасы болуп саналат. Лекцияны көбүнчө тажрыйбалуу жана теориялык жактан даярдалган илимпоздор - профессорлор жана доценттер, илимдин докторлору жана кандидаттары окушат. ЖОЖдо лекциялар чоң мааниге ээ, анткени мектепке караганда демократия шартында болгондуктан, университеттик билим берүүнүн демократиясы, студент билимди негизинен чыгармачылык изденүү аркылуу, илимий адабияттар менен өз алдынча иштөөнүн стилин жана формасын тандап алса, лекция ага туура, эң рационалдуу тандоого жардам берет. Ушул жерден анын милдеттери пайда болот. Лекциянын биринчи милдети-маалыматтык. Студент үчүн лекция - бул аларга ылайыкташтырылган илимий маалыматтын булагы, аны студенттердин сезимталдыгына кызыккан окумуштуулар тааныштырышат, ошондо алар айтылгандардын чындыгына ишенип, адабият менен өз алдынча иштешип, лекцияда угулган нерселер жөнүндө түшүнүгүн кеңейтүү үчүн тереңдеп изденишет. Лекциянын биринчи милдети - багыттоочу. Лекция илимий адабияттарга гана багытталбастан, китептерге жана алардын авторлоруна шилтеме берүү, теориялардын, идеялардын пайда болуусун көрсөтөт: алар качан жана кайсы илимпоздор тарабынан иштелип чыккан, алар кандай жашоо муктаждыгы менен байланыштуу, кайсыл адабий булакты терең өздөштүрүү максатында окууга болот. Лекциянын үчүнчү милдети- түшүндүрүү. Теориянын негизги маңызын түшүндүрүүдө, студенттердин илимий мазмунун туура түшүнүүсүнө жетишүү керек. Түшүнүү түзүлүшүнүн жол-жоболорун практикалык көнүгүүлөргө (семинарларга, маектешүүлөргө ж.б.) тиешелүү, бирок теориялык жоболорду түшүнүктүү түшүндүрүп берүү үчүн лекцияда, толук калыптандыруу үчүн жетиштүү убакыт болбосо, студенттердин жигердүү аракеттерин талап кылат. Лекциянын төртүнчү милдети-ынандыруу, негизинен лектордун сөздөрүн далилдөө жолу менен жүргүзүлөт. Лектордун сөзүн далилдер, реалдуу фактылар менен да, логиканын күчү менен да көрсөтсө болот, бирок фактыларды өзүнчө, бири-бирине эч кандай тиешеси жок, жана тезистин далилденген көз-карашсыз байланышы жок болсо, анда карама-каршы бир нерсени тастыктай турган башка көптөгөн фактыларды келтирсе болот.

Чындык менен далилдөө педагогиканы окутууда чоң мааниге ээ, анда эксперименталдык фактыларды жалпылоонун негизинде теориялык корутунду чыгарылат. Албетте, психологиянын теориялык позициясын далилдөө үчүн, экспериментте алынган фактылар менен аргументтерге кайрылууга туура келет. Эксперименталдык усулдун

жардамы аркылуу берилген фактыларды алуу ыкмасынын ишенимдүүлүгүн далилдөөгө мүмкүндүк берсе, айрыкча ишенимдүү болот.

Логикалык далил - мындай ой жүгүртүү, бир ой башкалардын жардамы менен негизделет, эгерде угуучулар үчүн алардын чындыгы ачык болсо же аларга мурда далилденген болсо. Лектордун китепке болгон мындай мамилеси лекциянын аброюн көтөрүп, билимдүү жана чыгармачыл адам катары мугалимдин беделин көтөрөрүчү табигый нерсе. Окуу лекциялары үчүн ынандыруу функциясы эң маанилүү, эгерде лектор аны өзүнүн чындыгына, маанилүүлүгүнө жана зарылдыгына ынандырса жана өз алдынча иштөө учурунда аларды тереңирээк жана жакыныраак изилдөөгө болгон каалоосун ойготсо гана студент илимий позицияларды өздөштүрүп, аларды өзүнүн менчигине, ишенимине ээ кыла алат.

Лекциянын кийинки, бешинчи милдетин кызыктыруучу же шыктандыруучу деп атаса болот, анткени лекция студенттерге зарыл болгон маанилүү илимий маалыматты жеткирүүдөн тышкары, аларды кызыктырышы жана ушул илимди терең изилдөөгө шыктандырышы керек. Бул сөзсүз түрдө көңүл ачуучу болот дегенди билдирбейт, бирок тамашалуу болуп өтүүсү четке кагылбайт. Лекциянын кызыгууну жарата турганы жана бааланганы –илимий ойлордун сырларын ачып берген ойдун тереңдиги, ал ушул маалга чейин белгисиз болгон маалыматтардын маанилүүлүгү.

Кызыктуу болушу үчүн, лекция бир нече психологиялык шарттарга жооп бериши керек. Ал кандай шарттар? Биринчи шарт - студенттин илимдин ушул тармагында билим алуунун жеке маанисин билген учуру. Бул учур студент окутуучу берген билимдин пайдалуулугун түшүнгөндө гана келет. Лекцияга кызыгуунун пайда болушунун экинчи психологиялык шарты - бул угуучулардын сунушталган материалдан жаңы маалымат алуусу, бирок ошол эле учурда бул маалымат баштапкы билген билими менен тыгыз байланыштыруучу болушу керек, аларды олуттуу түрдө толуктап, түшүндүрүп берүү зарыл. Лекцияга кызыгууну туудурган үчүнчү психологиялык шарт - угуучулар-студенттердин ой жүгүртүү ишине дем берүү. Лектордон “эмне жана кантип” деп үйрөнүүдөн мурун, “эмне себептен жана кайдан” деген суроо пайда болушу керек. Ошондуктан, окутуучу дароо эле окуу материалынан, мисалы, эс тутум жөнүндө айта баштабайт, баштоодон мурун: “Эмне үчүн илимий маалымат канчалык көп болсо, ошончулук билим алуу кыйыныраак” - деген суроо бериши мүмкүн. Ошону менен ал студентти ой жүгүртүүгө, изденүүгө, суроого жооп издөөгө түрткү берет. Эгерде анын эсинде жооп жок болсо, анда ал бир заматта ой жүгүртүүсүн иштете баштайт, бул кандайдыр бир жоопко алып келиши мүмкүн, бирок таптакыр эч нерсе бербей да мүмкүн. Кандай гана учур болбосун, студент мугалимден жооп алышы керек. Ошондуктан, ал лекцияны кунт коюп угат жана чын дилден кызыгуу менен андан жообун күтөт, өзүнүн жообу менен салыштырып же жаңы билимге ээ болот.

Студенттин лекцияда мындай суроолор жөнүндө ойлонууга убактысы аз болгондуктан, мугалим лекцияга кызыгуу көрсөтүү үчүн ой жүгүртүүнү активдештирүүнүн бул ыкмасын көп колдоно албайт. Бирок принципалдуу позицияны камтыган жаңы көйгөйдү сунуштоодон мурун, ой-жүгүртүү үчүн суроодон баштоо керек.

Экинчиден, бизге буга чейин белгилүү болгон көрүнүштөр, фактылар, теориялык жоболордун жалпы жана тереңирээк түшүнүүгө өбөлгө түзө турган жаңы материал керек. Абсолюттук жаңылык, эски билим менен такыр байланышпаса, студенттердин эсинде калбай калышы мүмкүн, ошондуктан унутулуп калат дагы туура эмес түшүнүлөт.

Үчүнчүдөн, лекциядагы маалымат кызыктуу болушу керек, ал жөн гана жаттоо үчүн берилип калбастан, жигердүү ой жүгүртүүгө түрткү берип, адамдын чыгармачыл мүмкүнчүлүктөрүн шыктандырып жана ошону менен адеп-ахлактык канааттанууну берет.

Ошентип, лекция кандай гана милдетти аткарбасын, алардын бири да окутуу милдетин толугу менен чече албайт, бирок алардын бардыгы студентти психологиялык адабият менен өз алдынча иштөөгө багыттайт. Көркөм сөз менен айтканда, активдүү түрдөгү лекция детонатор катары кызмат кылат, ал жумушта студенттин акыл-эс активдүүлүгүн камтыйт жана аны туура багытка багыттайт. Аны студенттин таанып-билүү иш-аракетинин башаты деп атаса блот [1, 125].

Лекциянын билим берүүдөгү орду жөнүндө ушул түшүнүктүн негизинде лекциянын мазмуну жөнүндө - лекцияда эмнени айтуу керек, а эмнени кереги жок деген суроого жооп алууга болот. Бүт нерсени лекцияга кошуу мүмкүн эмес. Чындыгында биринчи жолу окутуу жолуна түшкөн тажрыйбасыз мугалим, изилдөө тажрыйбасына бай мугалим дагы, ошондой эле көп изилдөө тажрыйбасы бар акылман окутуу жолуна түшкөн илимпоз дагы бир усулдук ката кетиришет: алар канчалык көп билими болсо, ошонун баарын лекцияга киргизүүнү каалашат. Теориялык жана чыныгы маалыматтар толтура болгондуктан, мугалим шашып, тынчсызданып, бардык даярдалган материалдарды тапшырууга убакыт таппай калуудан коркуп тез окуп салат. Мунун баары, албетте, лекциянын натыйжалуулугун төмөндөтөт.

Лекция үчүн материал тандоонун негизги принциби - максаттуулук, тандалган материал окутуучунун койгон максатына жооп берсе жана ага жетишүүгө мүмкүнчүлүк берсе, демек, максатка ылайыктуу болот. Тандалган материал лекциянын жалпы максатына жетүүгө мүмкүндүк берген белгилүү бир көйгөйлөрдү чечүүгө кызмат кылышы керек.

Лекцияны баяндоо үчүн керектүү мазмунду тандоонун экинчи маанилүү принциби - студенттердин даярдык деңгээлин эске алуу болуп саналат. Эгерде студенттер психологияны биринчи жолу окуп жатышса (эреже катары, ЖОЖдун биринчи курс студенттери), анда акыл-эс иш-аракеттерин түшүндүрүүгө жардам бере турган маалыматтарды (студенттерге тааныш жашоо мисалдары, психикалык кубулуштардын сандык жагын чагылдырган айрым фигуралар ж.б.) берүү керек. Мындан тышкары, билим берүү чөйрөнө кайсыл илимий түшүнүктөрдү киргизүү керектигин жана аларды кантип түшүндүрүүнү алдын – ала ойлоноу зарыл.

Соңкусу өтө маанилүү, себеби түшүнүктөрдүн аныктамасында мааниси күнүмдүк деңгээлде кабыл алынышы же түшүнүксүз болуп калышы ыктымал. Мындай илимий түшүнүктөр менен күнүмдүк турмуштагы сөздөрдүн аралышмасы жөнөкөй: күнүмдүк жашоодо адамдар психологияда илимий түшүнүктөрдү жөнөкөй тилде колдонушат.

Лекция үчүн материал тандоодо лекторго жетекчилик кылган үчүнчү принцип катары, кийинки практикалык сабактарга жана студенттердин адабият менен өз алдынча иштешине багыт болот. Лекцияда ачыкка чыгаруу үчүн жалпы жана негизгини каражаттарды тандап алгандан кийин, мугалим бул жалпы маалыматты өздөштүрүүгө жооп берет.

Лекция үчүн материалды тандоонун төртүнчү принциби - студенттердин өз алдынча иштөөдө кандай адабияттарды колдоноору тагыраагы, азыркы учурда илимий психологиялык адабияттын жетишсиздигин эске алуу. Бул теориялык маалыматтарды студенттердин окуу китептеринен табуу кыйынга турган жана баштапкы булактарга жетүү кыйын. Эң мыкты билимдүү жана тажрыйбалуу лектор үчүн ар бир лекцияны окуу ыкмасы өзүнчө бир аудиториянын муктаждыктарына жана мүмкүнчүлүктөрүнө

ылайыкташтырылгандыктан, ар бир лекцияны чыгармачылык милдет катары адаптация катары кароого болот. “Адаптация” түшүнүгүнө келсек, окутууда эске алынышы керек болгон эң маанилүү жагдайларды белгилөө керек: илимий теория жана билим берүү бирдей нерсе эмес. Белгилүү бир теорияны камтыган билим берүүнүн негизги максаты даяр эмес аудиторияга жеткиликтүү кылып түшүндүрүү жана алардын алган билимин илимий түшүнүү деңгээлине ылайыкташтыруу. Мугалим лекциянын материалын тандап жатканда бул маселени чечет. Бирок төмөнкүдөй суроолор туулат: кандай усулдар жана ыкмалар, жолдор жана каражаттарды колдонуу менен педагогика боюнча лекциянын мазмунун студентке түшүнүктүү жана кызыктуу болушун камсыз кылууга болот, анын күнүмдүк жашоосуна жакын, эң негизгиси чыныгы жашоонун көйгөйлөрү жөнүндө ой жүгүртүүгө түрткү берүү керек. Лекция окуу ыкмасы бул оор маселени чечет. Лекция окуу учурунда чечилиши керек болгон биринчи суроолордун бири - угуучулардын аң-сезимине теманын негизги түшүнүктөрүнүн илимий мазмунун жеткирүү. Илимдин негизги түшүнүктөрү гана эмес, жалпы эле ар кандай тааныш эмес терминдерди түшүндүрүү. Эгерде окутуучу тема үчүн мааниси бар бир түшүнүктү аныктабаса, анда студент бир эле бул сөз боюнча маалыматы жок болбостон, бүт теманы өздөштүрбөйт [2, 140]. Түшүнүктөдү калыптандыруу сөздөрдүн маанисин жөнөкөй түшүндүрүүдөн тышкары атайын педагогикалык тапшырманы сунуштайт. Бул бул өтө эле кыйын болгондуктан атайын жол-жобосу бар, лекциянын убактысы чектелгендиктен түшүндүрүү жетишсиз болот, ошондуктан студенттер психологиялык илимдин негизги түшүнүктөрүн жана категорияларын өздөштүрүү үчүн семинарлар жана башка топтук сабактар сөзсүз түрдө уюштурулат. Лекциядагы аныктамалардын мазмунун түшүндүрүү сөзсүз түрдө берилиши керек, ансыз теманын андан ары окуу натыйжасыз болушу мүмкүн. Лекциянын ар түрдүү активдүү ыкмаларын карап чыгалы.

Лекциянын бул варианттары салттуу лекцияны ийгиликтүү толуктап, бир же бир нече сабакта лекция убактысында колдонулуп, же салттуу лекциянын курамдык бөлүгү же автордук лекция курсу катары иштелип чыгышы мүмкүн.

Көйгөйлүү лекция. Баяндоонун көйгөйлүү мүнөзү сыяктуу усулдук маселеге токтолбоо мүмкүн эмес. Көйгөйлүү окутуу усулдары ар кандай активдүү ыкмалар катары жогоруда жетиштүү талкууланды. Бирок, лекцияны окутууда бул ыкмалар өзгөчө жол менен колдонулат. Эгерде адабиятты өз алдынча изилдөөдө же практикалык жана семинарларда алар негизинен студенттердин акыл-эс аракеттерин активдештирүү үчүн, көйгөйлүү тапшырмалардын жоопторун өз алдынча издөөдө колдонулса, лекцияда болсо эреже катары, мугалимдин өзү жооп берилиши керек. Бирок лекцияда көйгөйлүү суроолорду берүүнүн усулдук таасири студенттердин ой жүгүртүүсүн жандандыруу. Кээде алар суроого жооп таба албай калышат, кээ бирде убакыттын жоктугунан жообун айтуу мүмкүн эмес болуп калат. Ошого карабастан, ой жүгүртүү активдүүлүгү жогорулайт, мугалимдин жообун күтүү же лекцияны андан ары баяндоого болгон кызыгуу жөнөкөй баянга караганда салыштырмалуу жогору болот. Лекцияны баяндоо коюлган көйгөйгө жооп иретинде карасак кадимки баяндоодон эмнеси менен айырмаланат, лектор өз сөзүн ой жүгүртүү иретинде атылганында.

Ой жүгүртүү учурунда лектор элдин алдында көйгөйгө психикалык талдоо жүргүзөт. Илимий ой жүгүртүүнүн көрсөтүлүшүнүн мисалы студенттерди ой жүгүртүү иш-аракеттерин үйрөтүүдө маанилүү. Бирок алар үчүн эң негизгиси-ой жүгүртүүнүн өзү, анын

жүрүшү жана натыйжасы. Студенттер түшүнүксүз нерсени ой жүгүртүү күчү менен түшүнүүнү, суроонун жообун кандайча келип чыгарын, чечилбей жаткан маселе кантип чечилерин өз көздөрү менен көрүшөт. Студенттерге көйгөйлөргө жооп издөөнүн жолдоруна, ой жүгүртүүнүн "технологиясына" кызыгышат. Албетте, белгисиз жооптун өзү, б.а. психологиянын айрым теориялык ордун өздөштүрүш керек. Жооп издөө студенттер үчүн мугалим менен биргелешип ой жүгүртүүнүн жемиши катары өздөштүрүү оңой. Көйгөйлүү усулда кандай темаларды жана кайсы суроолорду берүүнү, албетте, мугалим өзү чечет, бирок көйгөйлүү баяндоо үчүн теманы тандоо оңой эмес. Бул жерде кандай усулдук кеңештерди берүүгө болот? Кандай гана болбосун, мугалим кандайдыр бир теманын негизги суроосун же түшүнүктөрүн көйгөйлүү түрдө билдирсе жаңылышпайт. Чогулгандардын алдында көйгөй жаратып, лектор түшүндүрүүгө өтөт, келтирилген аныктамаларды талдайт, алардын ар бири ушул убакка чейин бир тараптуу аныктала элек жана талаш-тартыштуу жүрүп келе жаткан психология предметин тактоо болуп саналарын билдирет. Мындай жагдай психологиялык илимдин өнүгүп жаткан процесси жөнүндө билдирет. Студент үчүн маселенин татаалдыгы, ошол эле учурда аны терең түшүнүүнүн маанилүүлүгү мугалимден кылдаттык менен ойлонушун талап кылат, студенттерди активдүү ыкмаларды, атап айтканда көйгөйлүү жана интерактивдүү окутууну колдонуу менен талкуулоого тартуу. Мугалим кандайдыр бир теориялык маселе (илимий түшүнүк, мыйзам ж.б) боюнча бир нече башка көз карашка ээ болсо, лекцияны баяндоодо ошол көз караштарды салыштырып, алардын ортосунда илимий талкууну уюштурууда көйгөй усулун колдонсо болот. Кээ бир окутуучулар биринчи курстун студенттеринин “жетиле элек акылдары” менен ушунчалык көп көз караштардын кагылышуусу, психолоктор гана эмес, социологтор жана философтор да аларды чаташтырышы мүмкүн деп коркушат. Ооба, балким, эгерде аларды жаттап алуу үчүн же жөн эле түшүндүрмө катары берсе. Ал эми мугалим белгилүү бир психологиялык кубулушка ар кандай көз караштардын болушун илимий өнүгүү процессин, илимий түшүнүктөрдүн келип чыгышын чечмелөө үчүн колдонсо, изденип, жандуу өтсө, анда студенттерге мындай лекцияны угуу кызыктуу болот [2,142].

Көйгөлүү окутуунун активдүү усулдарын колдонуу лекцияны өзүнүн ынандыруу жана багыттоочу милдетин жакшыраак, натыйжалуу аткарууга мүмкүндүк берет, анткени лекцияда коюлган көйгөй мугалим тарабынан активдүү ой жүгүртүү аркылуу чечилгенде гана студентти ынандырып, жаңы көйгөйлөрдү жаратып, ошону менен анын ой жүгүртүүсүн активдештирет, теориянын конкреттүү суроолору боюнча ой жүгүртүүнү, көйгөйдү кененирээк жана тереңирээк түшүнүүнү каалоосун жана өз алдынча изденүүгө багыт берет. Лекциядагы көйгөйлүү маселени түшүндүргөндөн кийин, кийинки семинарда теманы талкуулоо жигердүү болот.

Визуалдык-лекция. Көрүп түшүнүүнүн жолдорун ишке ашыруунун жаңы мүмкүнчүлүктөрүн издөөнүн натыйжасында келип чыгат. Визуалдык лекция - бул оозеки маалыматтын жана көрүү формага айландырылган кошумча, тактоочу маалыматтын айкалышы. Көрсөтмөлүк оозеки маалыматты толуктап гана тим болбостон, өзү да мазмундуу маалыматталып жүрүүчүнүн милдетин аткарат. Мындай лекцияга даярдануу үчүн ылайыктуу төмөнкү тандоодон турат, көрүү усулдары же техникалык окуу куралдары аркылуу көрсөтү үчүн, же кол менен жасалган слайддар, тасмалар, сүрөттөр, аркылуу белгилүү бир визуалдык түзүлүшкө келтирип алуу.

Мындай лекцияны окуу даярдалган көрүү материалдар боюнча кеңири сунуш берүүгө болот. Окуу материалына жараша визуалдаштыруунун ар кандай формалары колдонулат: табигый; визуалдык (слайддар, чиймелер, сүрөттөр); символикалык (диаграммалар, схемалар, пиктограммалар, таблицалар).

Эки кишилик лекция - бул лекциянын түрү материалдын көйгөйлүү баяндалышынын уландысы жана өркүндөтүлүшү, бирок эки мугалимдин ортосундагы диалоктун эсебинен болот.

Лекция бири-бирин толуктоо же карама-каршылыктуу, кээде бири-бирин жокко чыгарган позициялардын карама-каршылыгына негизделиши мүмкүн.

Эки кишилик лекция үчүн педагогиканы окутуунун усулу катары төмөнкүдөй талаптарды коет: маектешүү талкуу маданиятын көрсөтүшү керек; маектешүү студенттерди стимулдаштырууга жана аларды талкуулоого тартууга, суроолорду берүүгө, өз көз караштарын билдирүүгө түрткү бериши керек. Эки кишилик лекциянын артыкчылыктары төмөнкүлөр: студенттерге болгон билимдерин актуалдаштыруу, бул алардын мугалимдердин баарлашуусуна жеке катышуусу үчүн зарыл; студенттердин алдында көйгөйлүү кырдаал түзүлөт, далилдөө тутумдары ойлоп табылат жана колдонулат; эки маалымат булагынын болушу студенттерди көз караштарын салыштырып, тандоого, алардын тигил же бул түрүн четке кагууга же кошулууга мажбур кылат; талкулоо жөнүндө толук маалымат алышат; талкуулоонун өткөрүү жолдорун өздөрү көрүшөт, лекция ийгиликтүү болушу үчүн алып баруучу бир катар талаптарга жооп бергендиги маанилүү: инсандык жана интеллектуалдык шайкештик; өнүккөн байланыш көндүмдөрү; ойлоп табуу жөндөмү.

Алдын ала каталары менен пландаштырылган лекция. Мындай лекция, биринчи кезекте көңүл коюуну күчөтүүгө, чыгармачыл (креативдүү) ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө жана билим берүү иш-аракеттеринин өз алдынча болуусун өнүктүрүүгө багытталган. Мугалим сабактын темасын жарыялайт жана лекцияда ката кетириле тургандыгын билдирет. Каталардын түрү лекциянын максаттарына, анын мазмундук өзгөчөлүктөрүнө жараша болот. Каталар логикалык, терминологиялык, фактылык, идеологиялык, жүрүм-турум мүнөздүү болушу мүмкүн. Эгерде лекция биринчи жолу болуп жаткан болсо, анда келтирилип жаткан каталардын түрүн түшүндүрүү керек. Лекциянын ушул түрүн колдонуунун баштапкы этабында, студент көнгүчө мүнөздүү каталары бар иштерди тандоо керек. Ал эми алар тажрыйба топтогондон кийин, мындай тапшырмалардын тааталдарын колдонсо болот. Студенттердин милдети - лекция учурунда кетирилген каталарды таап, аларды жумушчу дептердин талааларында белгилөө. Мугалим тарабынан түзүлгөн каталардын тизмеси студенттин иши менен салыштырылат. Каталарды аныктоого жана анализдөөгө 10-15 мүнөт кетет [3, 25].

Лекция-сунуш. Лекциянын бул түрү изилденип жаткан теманын кыскача баяндамасынан жана студенттер берген суроолорго мугалимдин жоопторунан турат. Мындай лекциялар практикалык мүнөздөгү темаларда натыйжалуу болот. Окуу убактысынын 50% суроолорго жооп берүүгө арналган. Сабактын аягында мугалим эркин пикир алмашууну уюштурат жана аларды жалпылайт.

Топтук сунуш. Бул лекция студенттерге жекече, эң татаал же практикалык жактан маанилүү, окуу процессинин маселелерин түшүндүрүп берет. Мугалим студенттердин каалоосун эске алуу менен курстун ар кандай темаларынын практикалык маанисин жана

татаалдыгын талдоонун негизинде аныктайт. Бул каалоолор бир нече күн мурун студенттердин жазуу жүзүндөгү сурамжылоосу аркылуу аныкталат. Топтук сунуш студенттерге өз алдынча иштөөгө жардам берүү менен бирге, лекцияларда жетишпей калган практикалык маселелерди чечүү үчүн натыйжалуу.

Маалымат жыйыны изилденип жаткан көйгөй жаатында жогорку квалификациялуу адистерди тартуу менен өткөрүлөт. Жыйынды уюштурууда студенттерге алдын – ала чакырылган адистердин кесиби жөнүндө маалымат берилип, суроолордун тизмеси даярдалып, жазуу жүзүндө толтурулуп мумалимге тапшырылат. Чакырылган адистер берилген суроолор менен алдын ала таанышып чыгышы керек. Бул лекциянын артыкчылыктары төмөнкүлөр: студенттер лекция жеке муктаждыктарына жараша окулуп жатат деген ойду жаратышат; студенттердин көңүлү өзүлөрү берген суроосуна жооп күтүп активдешет; мугалимге болгон ишеним деңгээли жогорулайт. Кемчиликтери төмөнкүдөй: убакытты жоготуу - болжол менен 7-10 мүнөт; убакыттын жоктугунан, бардык суроолорго жооп берүүгө үлгүрбөй калышы мүмкүн [4, 31].

Лекция-талкуу - бул студенттердин мугалимдин суроолоруна берген жоопторун гана эмес, билим берүүчү билдирүүнүн логикалык жактан калыптанган бөлүктөрүнүн ортосундагы аралыкта эркин пикир алмашуу.

Мындай лекция аудиториянын таанып-билүү иш-аракетин активдештирип, топтун ой-пикирлерин башкарууга мүмкүнчүлүк берет, ушул пикирди айрым студенттердин терс мамилесин жана жаңылыш пикирлерин оңдоо үчүн колдонулат. Талкуу үчүн суроолорду туура тандоо жана аны чеберчилик менен башкаруу жакшы натыйжаны берет. Жигердүү талкуулоо усулдары окутуунун дээрлик бардык уюштуру формаларында, анын ичинде лекцияларда дагы колдонулушу мүмкүн.

Лекция-талкууларда, адатта, эки мугалим чыгып сүйлөйт, көйгөй боюнча принципалдуу башка көз караштарды коргойт же актердук чеберчилиги бар бир мугалим (бул учурда маскалар, үнүн өзгөртүү ыкмалары ж.б. колдонулат) болот. Бирок көбүнчө талкууну мугалимдер бири-бири менен эмес, мугалим менен студенттер же болбосо студент менен студенттин ортосунда болот. Акыркы учурда, дискуссиянын катышуучулары ишмердүүлүктүн жаңы мотивдерин өркүндөтүүчү же андан ары жаратуучу баалуулукка багытталган биримдикти, коллективдик идентификациялоону ж.б.у.с. коомдук - психологиялык механизмдерин активдештирүүчү белгилүү бир топтордун өкүлү болушу колдоого алынат [5, 33].

“Мээге чабуул” (брейсторминг). Бул лекциянын мааниси студенттерден ар кандай идеяларды жана изилденип жаткан көйгөйдү чечүү жолдорун иштеп чыгуу, андан кийин окутуучу тарабынан жоопторун жалпылоо.

Кайтарым байланыштуу лекцияга салттуу лекция формасы менен катар, студенттерге мугалим тарабынан берилген ар кандай суроолорго көз карашы жөнүндө маалымат алуу үчүн техникалык шаймандарды мезгил-мезгили менен пайдалануу керек.

Лекция кеңири окутуу программасынын мүнөзүнө ээ, анда ар бир логикалык жактан бүтүрүлгөн билим берүүчү маалыматтын башында жана аягында суроолор берилет.

Бул маалыматты окутуучу салттуу лекция формасында берет. Окуу материалынын кийинки бөлүгүнүн алдындагы суроо берилген көйгөй боюнча студенттердин маалымдуулук деңгээлин болоого арналган. Эгерде студенттердин тобу маалымдуулук деңгээли жетиштүү болсо, анда мугалим кыскача баяндама менен гана чектелип, лекциянын

кийинки бөлүмүнө өтсө болот. Эгер андай болбосо, анда ал көйгөйдү кененирээк түшүндүрүп, аудиторияга жаңы сунушталган материалдын өздөштүрүлүшүнүн деңгээлин аныктоого мүмкүнчүлүк берген суроону берет. Окуучулардын берген жоопторунун мүнөзүнө жараша мугалим кошумча түшүндүрмөлөрдү бере алат же маалыматтын жаңы бөлүгүнө өтөт.

Кичине кырдаалдарды териштирүү лекциясы. Өзүнүн формасы боюнча, бул лекция-талкууга окшош, бирок ошол эле учурда реалдуу практикадан алынган конкреттүү кырдаалдар талкууланат. Мугалим мындай кырдаалды биргелешкен сүрөттөө түрүндө, же кыска видео жазуу же болбосо тасманы көрсөтүү менен берет. Бул жагдайлар жалпы студенттер тарабынан талкууланат жана талданат. Ошол эле учурда, мугалим студенттерди суроолорду берүү менен активдештирет, алардын башка студенттердин берген жоопторун баарын тактайт, талкууну өркүндөтөт, аны керектүү багытта жөнгө салат, бирок топту жамааттык жыйынтыкка же жалпылоого алып келет [6, 74]. Талдоо үчүн, талкуунун көпчүлүк катышуучулары үчүн мүнөздүү жана субъективдүү мааниге ээ кырдаалдар тандалып алынат.

Жыйынтыктар:

1. Лекция-баарлашуу же студенттер менен маектешүүнүн бир формасы катары натыйжалуу экендиги көрсөтүлдү;

2. Лекция угуучулар менен түз байланышты камтып, төмөнкүлөргө мүмкүндүк берет: угуучулардын көңүлүн теманын маанилүү маселелерине буруу; теманын мазмунун аныктоо жана аудиториянын өзгөчөлүктөрүн эске алуу; студенттердин ой-пикирлеринин чөйрөсүн кеңейтүү; жамааттык тажрыйбаны жана билимди колдонуу;

3. Студенттерди кызыктыруу үчүн, төмөнкү суроолорду колдонсо болот: ой-пикирлерди билүүгө мүмкүндүк берген суроолор, каралып жаткан көйгөй боюнча маалымдуулук деңгээли, окуу материалын кабыл алууга даярдык деңгээли, көйгөйлүү, шыктандыруучу, көзкарандысыз тыянактар жана жалпылоолор.

Колдонулган адабияттар:

1. **Вербицкий, А.А.** Формирование познавательной и профессиональной мотивации [Текст] / А.А. Вербицкий, Т.А. Платонова. - М.: Просвещение, 1996. – 246 с.
2. **Гальперин, П.Л.** Методы обучения и умственное развитие студентов [Текст] / П.Л. Гальперин. - М.: Педагогика, 1995. – 324 с.
3. **Гальперин, П.Я.** Развитие исследований по формированию умственных действий у студентов [Текст] / П.Я. Гальперин // Психологическая наука. - М.: Педагогика, 1992. – 284 с.
4. **Мюнстерберг, Г.** Психология и учитель [Текст] / Г. Мюнстерберг. - Москва, 1997. - 320 с.
5. **Авдеев, В.В.** Психотехнология решения проблемных ситуаций [Текст] / В.В. Авдеев. — Казань, 1987. - 262 с.
6. **Абрамова, Г.С.** Введение в практическую психологию [Текст] / Г.С. Абрамова. – Екатеринбург, 1999. – 244 с.

Поступила в редакцию 22.02.2021 г.